

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

з теми: **«СТРАТЕГІЇ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО
МАЙБУТНЬОГО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps2-M23z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Іфтода (Бойко) Марія Віталіївна

Науковий керівник:
Логвіна Оксана Анатолівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Данчук Юлія Петрівна,
кандидат психологічних наук,
доцент, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО МАЙБУТНЬОГО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	10
1.1. Конструювання особистісного майбутнього: ключові аспекти та підходи до дослідження.....	10
1.2. Вплив травматичних переживань на часову перспективу особистості.....	21
1.3. Психологічні характеристики внутрішньо переміщених осіб у контексті часу життя.....	28
Висновки до першого розділу.....	45
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО МАЙБУТНЬОГО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	47
2.1. Обґрунтування методик емпіричного дослідження стратегій побудови особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами.....	47
2.2. Організаційні аспекти та програма емпіричного дослідження стратегій конструювання майбутнього для ВПО.....	60
Висновки до другого розділу.....	64
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО МАЙБУТНЬОГО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	66
3.1. Взаємозв'язки між основними переконаннями, ставленням до невизначеності та часовими перспективами.....	66
3.2. Порівняльний аналіз часового та змістового наповнення мотиваційних об'єктів майбутнього ВПО та осіб, які не мають досвіду	

	3
вимушеного переселення.....	76
Висновки до третього розділу.....	84
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Від початку війни Україна зіштовхнулася з безпрецедентним рівнем внутрішньої міграції. Основною причиною цього явища стали бойові дії, які змушують мешканців небезпечних регіонів шукати безпечніше місце проживання в інших частинах країни. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стикаються з численними соціальними та психологічними викликами, які потребують особливої уваги з боку фахівців – психологів, соціальних працівників, а також суспільства загалом. Ці труднощі поглиблюються наявністю психологічних травм, отриманих внаслідок воєнних дій і раптової зміни життєвих обставин. До факторів, що негативно впливають на психоемоційний стан ВПО, належать: проживання в безпосередній близькості до зон бойових дій; непередбаченість та раптовість переселення; відсутність соціальних зв'язків у новому місці проживання; зміни в соціальному та матеріальному статусі. Ці чинники роблять процес адаптації переселенців надзвичайно складним, вимагаючи комплексної допомоги для подолання психологічних наслідків і відновлення стабільності в нових умовах життя (Асмалова, 2023).

Наразі психологічні особливості вимушених мігрантів та внутрішньо переміщених осіб вивчаються різними авторами (І.Є. Боровинська, Ю.Д. Гундертайло, В.О. Лазаренко, К.В. Педько, І.М. Трубавіна, D. Vartram, A. Charron, F.L. Collins, E. Olumba) з урахуванням усієї багатогранності освітлюваної проблеми та досліджень адаптації на новому місці (Д.І. Головченко, О.С. Зінченко, Л.М. Коробка, М.М. Слюсаревський, І.О. Тітар, J. Hoffman, S. Kashyap, D. Keegan, M. Marczak, A. Nickerson, D. Ryan, M. Sobol, P. Sorokowski). Окрему увагу дослідників привертає проблема психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб (M. Beiser, I. Human, M. Marczak, J. Papastamatelou, M. Sobol, P. Sorokowski, A. Unger, A. Zachariadis) у зв'язку із характером травми, отриманої під час вимушеної міграції через військовий конфлікт. Також у питанні психічного здоров'я вимушених мігрантів окремими дослідниками (M. Beiser, I. Human)

вивчається розірвання цілісної часової перспективи на минуле, теперішнє та майбутнє після травмівних подій та ефективною стратегією адаптації визнається зменшення уваги до минулого. У контексті теперішнього часу наявні дослідження з впливу внутрішньої міграції на розподіл часу. Це дає можливість зробити висновок, що вимушена міграція внаслідок воєнних дій впливає на сприйняття мігрантами часу життя, та відзначити, що часова перспектива майбутнього вимушених мігрантів є недостатньо дослідженою. Постають такі важливі питання як ставлення внутрішньо переміщених осіб до часу свого життя, бачення життєвих перспектив, планування особистісного майбутнього. Перспективним напрямом у межах таких актуальних тем як адаптація та психологічний супровід внутрішньо переміщених осіб є дослідження стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами (Жінчин, 2024).

У сфері психологічного знання майбутнє вивчається у межах психологічного часу та часових перспектив, які відображають ставлення особистості до часу свого життя та базуються на співвідношенні минулого, теперішнього та майбутнього. Ці питання знаходяться у центрі уваги численних вітчизняних та зарубіжних дослідників та розглядаються у загальнопсихологічних теоріях (Р. Fraisse, В. Frankl, S. Grodin, G. Kelly, К. Lewin, J. Piaget, О.В. Полунін, Б.І. Цуканов) та у різних підходах до вивчення часової перспективи: просторово-психологічному (К. Lewin, Р. Fraisse), причинно-цільовому (Є.І. Головаха, О.О. Кронік, В.С. Хомік), мотиваційному (Т. Gisme, V. Lenz, J. Nutten, Z. Zaleski), концепції часових орієнтацій (J. Boyd, P. Zimbardo), концепції семантичної репрезентації часової перспективи (К.М. Jaszcolt). У сучасних дослідженнях часової перспективи наголошується на збалансованому підході (А.Ж. Shipp, Y. Fried, D.M. Rousseau, P.G. Zimbardo, К.S. Jankowski, M. Zajenkowski, M. Stolarski, A. Przepiorcka, M. Sobol-Kwapinska) (Перепелиця, 2024).

Чимало уваги до усвідомлення власного ставлення до майбутнього приділяється у дослідженнях, присвячених життєвим перспективам

(Н.Д. Володарська, Т. Gisme, Є.І. Головаха, Z. Zaleski, О.О. Кронік, К. Lewin, P. Fraisse), орієнтації на майбутнє (Т. Gisme) та особистісному майбутньому (Z. Zaleski), в яких ключова роль відводиться здатності людини передбачати події власного майбутнього та згідно з цим будувати плани. Здатність особистості до побудови життєвих планів та постановки цілей надає особливого значення вивченню механізмів антиципації (В. Вундт, І.Г. Батраченко, В.Ю. Завацький, О.Г. Рихальська, А.О. Кононенко, О.І. Кононенко, І.А. Бурлакова, Н.А. Поляков, А.А. Плошинська, О.О. Блискун), самопрогнозування, самоздійснення, самореалізації (В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева) та психології конструювання майбутнього (М.С. Дворник, Т.М. Титаренко, І. С. Попович). Окремо варто відмітити роль переконань у прогнозуванні та конструюванні майбутнього особистості (Т.А. Рябовол, R. Janoff-Bulman, M.J.Poulin, R.C. Silver, L. Greenblatt-Kimron). Переконання, що виникли внаслідок адаптації до середовища в минулому, можуть перешкоджати засвоєнню нової системи переконань, необхідної під час зміни середовища. Це дає змогу припустити, що базові переконання щодо контрольованості світу, які сформувалися у внутрішньо переміщених осіб під час травмивних подій, можуть здійснювати вплив на подальше конструювання ними особистісного майбутнього.

При вивченні особливостей конструювання особистістю власного життя доцільно звернутися до поняття життєвих стратегій (К.Л. Мілютіна, В.О. Татенко, І.Є. Боровинська, А.В. Кабиш-Рибалка, В.А. Нищета). Життєві стратегії здебільшого відтворюють орієнтацію на майбутнє, оскільки завдяки ним здійснюється планування особистістю свого життя, вибір цілей та пріоритетів, визначення шляху до отримання результатів, що дає змогу освітити широкий спектр способів дій з конструювання майбутнього. Також життєву стратегію розглядають як засіб випереджального відображення в умовах життєвих змін (Ю.О. Бохонкова, Ю.В. Сербін), що є особливо важливим при конструюванні майбутнього внутрішньо переміщеними особами, оскільки внаслідок вимушеного незапланованого переїзду їх життя

зазнало значних змін (Черба, 2023).

Потреба всебічного дослідження конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами, які вимушено змінили місце проживання внаслідок військового конфлікту, зумовила вибір теми дослідження: «Стратегії конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами».

Метою дослідження є виявлення стратегій побудови особистісного майбутнього у ВПО та вивчення їхнього зв'язку з базовими переконаннями та інтолерантністю до невизначеності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення стратегій побудови особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами.
2. Дослідити роль базових переконань та інтолерантності до невизначеності у процесі конструювання особистісного майбутнього ВПО.
3. Встановити відмінності в часових та змістовних характеристиках мотиваційних об'єктів майбутнього у внутрішньо переміщених осіб та тих, хто не має досвіду вимушеного переселення.

Об'єкт дослідження – конструювання майбутнього особистістю, що зазнала впливу травмівних подій.

Предмет дослідження – стратегії конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети дослідження було використано комплекс теоретичних і емпіричних методів. *Теоретичні* – теоретичний аналіз і синтез, систематизація й інтерпретація, порівняння й узагальнення. *Емпіричне* дослідження здійснювалося за допомогою анкетування; опитувальника симптомів ПТСР у вимушених мігрантів (Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, П.А. Черкасова), «Опитувальник часової перспективи» (Ф. Зімбардо); «Семантичний диференціал часу» (Л. Вассерман); «Метод мотиваційної індукції» (Ж. Нюттен) (часовий код); «Шкала базових переконань» (Р. Янов-

Бульман); тест «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона (IUS-12) в адаптації Г.М. Громової. Опрацювання кількісних даних здійснювалось із застосуванням описових статистик та непараметричних критеріїв (U - критерій Мана-Уїтні; р Спірмена).

Експериментальна база дослідження. В емпіричному дослідженні взяли участь 120 респондентів. Основну вибірку склали 60 внутрішньо переміщених осіб віком від 21 до 70 років, з яких 36 жінок та 24 чоловіка. Наявність офіційного статусу ВПО була підтверджена ствердними відповідями на питання про наявність довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та вказаними в демографічному блоці анкети місцями проживання на території України після переїзду. Контрольна вибірка була сформована з людей, які постійно проживають на одному місці та не мають досвіду вимушеного переселення, у кількості 60 осіб віком від 21 до 68 років, з яких 36 жінок та 24 чоловіка.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає в можливості їх використання у консультативній та психотерапевтичній практиці, роботі соціальних та волонтерських служб з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, при розробці тренінгових програм з реабілітації та адаптації внутрішньо переміщених осіб. Також отримані результати можуть бути включені у план заходів по покращенню здоров'я внутрішньо переміщених осіб та застосовуватись у роботі медичних та санаторно-лікувальних закладів, реабілітаційних центрів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства», 28 серпня 2024 року, м. Кременчук; X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора Шинкарюка А.І., 29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський; X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні

напрями наукових досліджень молодих науковців», 19 листопада 2024 р., м. Кам'янець-Подільський.

Публікації:

1. Іфтода М.В. Теоретичні засади дослідження стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи*: збірник тез доповідей X міжнародної науково-практичної конференції, 29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський, 2024. С. 143–146.

2. Іфтода М.В. Емпіричне дослідження стратегій формування особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства*: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції, 28 серпня 2024 рік, м. Кременчук, 2024. С. 24–26.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел з 90 найменувань, 1 додатку. Основний зміст викладено на 98 сторінках комп'ютерного набору, містить 3 таблиці. Повний обсяг роботи – 99 сторінок.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі представлено теоретичне узагальнення та розкрито проблему стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами, суб'єктивного сприйняття ними майбутнього, темпоральні та змістові характеристики мотиваційних об'єктів майбутнього, досліджено взаємозв'язки між часовими перспективами, базовими переконаннями та інтолерантністю до невизначеності, охарактеризовано ретроспективне майбутнє, яке є особливістю психологічного часу ВПО. Висновки за результатами дослідження:

1. Конструювання особистісного майбутнього – це свідомий, організований та комплексний процес, під час якого особистість формує своє майбутнє на основі наявного образу, що відображає її індивідуальні особливості, попередній досвід і вплив соціальних факторів. Цей процес є динамічним і залежить від здатності особистості адаптуватися до нових умов.

Стратегії конструювання майбутнього дозволяють поєднувати різноманітні засоби та прийоми побудови майбутнього, підкреслюючи важливість безперервного аналізу та адаптації цих засобів відповідно до особистісних змін і зовнішніх впливів. За результатами дослідження серед внутрішньо переміщених осіб (ВПО) були виявлені наступні стратегії: стратегія планування особистісного майбутнього: передбачає формування образу бажаного майбутнього та його співвіднесення з власними цінностями і смислами, а також обмірковування шляхів і засобів досягнення цілей; стратегія уникання майбутнього: характеризується відсутністю чіткого уявлення про майбутнє і небажанням формувати його. Це може бути проявом страху або невизначеності щодо того, що чекає попереду; стратегія підготовки до майбутнього в теперішньому: полягає у витраті частини поточних ресурсів для забезпечення успіху або благополуччя в майбутньому. Особистість свідомо інвестує в підготовку до того, що відбудеться в майбутньому; стратегія індивідуального або соціального конструювання майбутнього: включає як самостійне прийняття рішень про своє майбутнє,

так і покладання надій на зовнішню допомогу чи вплив соціального оточення для його побудови; стратегія пристосування до обставин: передбачає постійний аналіз і адаптацію шляхів досягнення бажаного майбутнього відповідно до змінних обставин і зовнішнього середовища; стратегія конструювання майбутнього за взірцем: полягає у використанні досвіду інших для побудови власного майбутнього, що дає можливість особистості орієнтуватися на зовнішні приклади як основу для власних рішень. Ці стратегії висвітлюють багатогранність підходів, які ВПО застосовують для адаптації до нових життєвих обставин та побудови власного майбутнього.

Ретроспективне майбутнє відображає перспективи, які формувалися до переживання травматичних подій, таких як вимушене переселення. Це майбутнє, яке було сплановане в минулому, але не реалізувалося через раптові та непередбачувані обставини, що змінили життєвий шлях. Для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) події, пов'язані з переселенням, суттєво вплинули на їхнє бачення майбутнього. Після переїзду їхні плани та очікування часто суттєво відрізняються від тих, що були сформовані до подій, і сприймаються як менш перспективні.

Емоційне ставлення ВПО до наслідків переселення на їхнє майбутнє варіюється, але найбільші зміни зазвичай стосуються соціальних контактів, зміни соціального та майнового статусу, а також відкриття нових можливостей і особистісного розвитку.

2. У внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у часових перспективах частіше проявляються негативне минуле та фаталістичне теперішнє. Це свідчить про те, що травматичний досвід суттєво впливає на їхнє подальше життя. Найбільша кількість взаємозв'язків спостерігається між часовими перспективами та переконанням про випадковість як головний принцип розподілу життєвих подій. Така віра у фатум і випадковість має деструктивний вплив на процес конструювання особистісного майбутнього.

Негативне минуле та фаталістичне теперішнє також тісно пов'язані з інтолерантністю до невизначеності, що вказує на труднощі з адаптацією до

змін та нових ситуацій. Крім того, підтверджено існування взаємозв'язку між прогностичною тривогою та баченням майбутнього.

Щодо суб'єктивного сприйняття майбутнього ВПО, були виявлені наступні особливості: низька активність часу, менш оптимістичне емоційне забарвлення та зменшене відчуття величини часу. ВПО схильні сприймати майбутнє як менш напружене та динамічне, менш оптимістичне, але водночас більш реалістичне. У них спостерігається просторово обмежена свобода самореалізації, а зовнішні обставини частіше оцінюються як перешкоди на шляху до досягнення особистих цілей.

3. Серед стратегій конструювання майбутнього у ВПО домінує індивідуальне або соціальне планування, причому в соціальному варіанті основна увага приділяється турботі про близьких і значущих інших. Частіше, ніж у місцевого населення, у ВПО проявляється стратегія уникання майбутнього. У їхніх наративах рідше зустрічаються стратегії планування особистого майбутнього та закладання його основ у теперішньому.

Майбутнє для ВПО сприймається як невизначене і відкрите, з обмеженою кількістю короткострокових мотивацій. Аналіз мотиваційних об'єктів виявив 10 ключових тем, що відповідають різним сферам майбутнього життя ВПО. Одна з найбільших груп мотивацій стосується періоду після завершення війни.

Подальші дослідження можуть бути зосереджені на розробці засобів оптимізації стратегій конструювання майбутнього для ВПО та зменшенні впливу їхнього ретроспективного досвіду на побудову подальших життєвих планів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмалова В.Г. Психологічні стратегії як засоби реалізації індивідуальної і колективної адаптації до наслідків воєнного конфлікту. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 42. Київ, 2023. С. 86–95.
2. Барінова Л.Я. Особливості психологічної компетентності особистості. *Вісник одеського національного університету. серія: психологія*. 2013. Т. 18, вип. 4 (30). С. 19–24.
3. Блискун О., Завацька Н., Горобець А. Систематизація параметрів, критеріїв і рівнів соціально-психологічного забезпечення процесу реінтеграції особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 2(55). С. 31–42.
4. Бондаревич С., Суслік Л. Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. психологія*. 2022. № 3 (52). С. 27–35.
5. Боровинська І.Є. Готовність внутрішньо переміщених осіб до оволодіння соціально-психологічними стратегіями життєвої успішності. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем виховання і освіти», м. Харків, 26-27 липня 2019 року. С. 110–114.
6. Боровинська І.Є. Життєва успішність і сім'я – єдиний вимір сучасної реальності. *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 04 квітня 2018 р., м. Київ. С. 15–18.
7. Боровинська І.Є. Ставлення до взаємодії з фахівцями допомагаючих професій переселенців з низьким і високим рівнями життєвої успішності. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів, 27-28 вересня 2019 року. С. 30–34.
8. Боровинська І. Є. Соціально-психологічна природа стратегій життєвої

- успішності внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми політичної психології*. 2017. Вип. 5 (19). С. 62–72.
9. Боцвінок С.М. Соціально-психологічна практика та її зміст як важливий чинник у формуванні успішної особистості. *Проблеми сучасної психології*. Т. 32. Київ, 2019. С. 36–47.
10. Бочелюк В., Віхляєва Я. Особливості зв'язку проявів опановуючої поведінки з показниками психологічного благополуччя у студентському віці. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Київ, 2020. № 3(53). ТЗ. С. 106–116.
11. Бочелюк В., Застело А. Соціально-психологічні особливості розвитку стресостійкості особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 1(54). С. 37–50.
12. Брецько І.І. Психологічна симптоматика емоційного вигорання особистості. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Вип.12. Київ, 2011. С. 110–120.
13. Васютинський В.О. Індивідуальні і колективні стратегії адаптації мешканців міських громад до життя в період воєнного конфлікту. *Проблеми політичної психології*. 2017. Вип. 5 (19). С. 43–52.
14. Вінков В.Ю. Психологічні особливості уявлень молоді про життєвий успіх. *Український психологічний журнал*. Вип. 1(7). Київ, 2018. С. 17–29.
15. Вінков В.Ю. Темпоральні виміри уявлень молоді про життєвий успіх. *Актуальні проблеми психології*. Вип. 3 (53). Київ, 2019. С. 50–56.
16. Волинчук О. В. Взаємозв'язок емпатії та суверенності психологічного простору студентів. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2022. № 4. С. 87–92.
17. Гейко Є. Соціально-психологічні особливості прояву цілісності особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 2(55). С. 156–166.
18. Гейко Є., Завацька Н. Соціальна адаптованість дитини у структурі

- цілісності її особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3(50)Т2. С. 234–242.
19. Горбачова О. Ю., Сошина Ю. М. Аналіз трансформацій у структурі ціннісно-сміслових настановлень підлітків. *Problems of modern psychology*. 2021. № 2. С. 162–168.
20. Гордієнко І. Феномен самоприйняття та його прояви: контент-аналіз творів-самозвітів. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2020. Т. 12, № 9(54). С. 46–57.
21. Гошовська Д., Гошовський Я. Психологічні особливості просторово-часової депривації та стигматизації особистості. *Psychological prospects journal*. 2021. № 38. С. 17–28.
22. Гуменюк О.Є. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2003. 304 с.
23. Гуменюк О.Є. Психологія я-концепції: монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2002. 186 с.
24. Дроздов О.Ю. Соціально-психологічні фактори агресивної поведінки сучасної молоді. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Психологічні науки*. Київ, 2002. № 17. С. 46–52.
25. Жигаренко І. Ресурси особистісно-професійної адаптації людини в сучасному соціумі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Київ, 2020. № 2(52). С. 262–274.
26. Жигаренко І. Соціально-психологічні ефекти особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічного профілю. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3(53). Т3. С. 217–223.
27. Жигаренко І., Завацька Н. Результативно-змістовні параметри особистісно-професійної адаптації фахівців соціономічної галузі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 1(54). С. 162–172.
28. Жінчин М. Соціальне консультування в контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 40–47.

29. Зімовін О. Переживаємо особисті кризи на роботі. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2018. № 1/2 (40), лют. С. 91–94.
30. Зімовін О.І. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості. *Проблеми сучасної психології*. Вип. 32. Київ, 2016. С. 138–153.
31. Зінченко О.С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. Вип. 29(2). Київ, 2015. С. 47–53.
32. Казанжи М., Саржинський Р. Соціально-психологічні та особистісні основи успішного працевлаштування біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 9(37). С. 19–24.
33. Каргіна Н., Рубський В. Світоглядна основа психологічного благополуччя особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. № 14. С. 90–96.
34. Кічук А.В. Психологічна ресурсність як основа психоемоційного здоров'я особистості. *Problems of modern psychology*. 2021. № 3. С. 92–98.
35. Кіщук А. До питання про особливості емоційного складника психологічного здоров'я студентської молоді. *Psychological prospects journal*. 2019. № 34. С. 49–64.
36. Кіщук А. Емоційна детермінація психологічного здоров'я студентської молоді: деякі аспекти проблеми. *Psychological prospects journal*. 2019. № 33. С. 139–151.
37. Клименко М. Нарцисична саморегуляція особистісного самоздійснення. *Psychology of personality*. 2020. Т. 9, № 1. С. 44–51.
38. Климус Т.М., Козак М.Я., Тюріна Т.Г. Соціально-психологічна підтримка студентів-ветеранів у закладах вищої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. Т. 100, № 1. С. 104–114.
39. Комар Т. Соціально-психологічні умови успішної соціальної адаптації вихованців закладів інституційного догляду та виховання дітей. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3(50). Т1.

- С. 189–201.
40. Коробка Л.М. Адаптація спільноти до суспільних змін унаслідок воєнного конфлікту: від переживання травми до відновлювальних зусиль та розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки, 4. Херсон, 2019. С. 176–182.
41. Коробка Л.М. Соціально-психологічний аналіз проблеми бідності як способу життя. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. 2011. Вип. 11. С. 223–231.
42. Коробка Л.М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження психологічних стратегій адаптації. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2017. Вип. 39 (42). С. 104–114.
43. Костюченко О., Дихнич Л., Крістовао А. Когнітивно-стильова складова навчання менеджера соціокультурної діяльності. *Socio-Cultural management journal*. 2021. Т. 4, № 1. С. 57–82.
44. Костюченко О.В. Визначальні соціально-психологічні фактори ефективного управління командою. *Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця*. 2018. С. 119–124.
45. Кузнецов О., Платковська О., Савченко І. Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. Психологія. 2020. № 62. С. 214–228.
46. Кутішенко В.П., Ставицька С.О. Рефлексія як метаздібність до вибудовування цілісності життя та успішності спілкування майбутніх фахівців. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Вип. 15(6). Київ, 2019. С. 87–98.
47. Лебедева С.Ю., Христенко В.Є. Особливості надання психологічної допомоги мешканцям деокупованих територій Харківської області. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя*. Київ, 2023. С. 47–61.

48. Лєпіхова Л.А. Механізми життєвих домагань у системі цілеутворення особистості. *Наук. студії із соц. та політ. психол.*: зб. статей. Вип. 10. Київ, 2005. С. 105–116.
49. Льошенко О.А., Кондратьєва В.І., Кириленко Т.С. Психологічні особливості уявлення про часову перспективу у молодих осіб із різними життєвими смислами. *Науковий вісник ужгородського національного університету. серія: психологія*. 2022. № 4. С. 7–11.
50. Максименко С.Д. Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість та шляхи їх подолання. *Herald of the national academy of educational sciences of Ukraine*. 2021. Т. 3, № 1.
51. Михайлов Р. В. Психологічні особливості схильності до спортивної діяльності (на прикладі спортсменів-дзюдоїстів). *Visnyk of zaporizhzhya national university physical education and sports*. 2021. № 3. С. 98–106.
52. Олексієнко Б. Реадаптація учасників бойових дій: психологічний аспект. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки*. 2020. Т. 12, № 1. С. 204–218.
53. Осадко О. Соціально-психологічні практики розвитку життєвої компетентності особистості. *Проблеми політичної психології*. 2018. Т. 21. С. 128–138.
54. Панов М.С. Соціально-психологічна адаптація особистості: дослідження феномену. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. № 3(50). ТЗ. С. 255–266.
55. Панченко О., Антонов І. Реабілітація як складова державної політики у сфері інформаційно-психологічної безпеки. *Theory and practice of public administration*. 2020. Т. 2, № 69. С. 8–17.
56. Перепелиця А.В., Опанасюк О.Ю. Психологічні травми та труднощі адаптації як соціально-психологічні проблеми внутрішньо переміщених осіб. *Слобожанський науковий вісник. серія: психологія*. 2024. № 1. С. 148–151.

- 57.Петренко І. Особливості комунікативно-технологічного врегулювання соціальних конфліктів у різних сферах суспільної практики. *Scientific studios on social and political psychology*. 2020. № 46(49).
- 58.Побокіна Г. Оптимізація процесу життєвого вибору особистості у віці ранньої дорослості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3(53)Т3. С. 203–209.
- 59.Поліванова О.Є. Взаємозв'язок уявлення про успіх та соціально-психологічних характеристик особистості у сучасної молоді. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Психологія. Вип. 54. Харків, 2014. С. 19–22.
- 60.Поліщук О.М. Ресурси саморозвитку особистості. *Психологія саморозвитку особистості: збірник наукових праць*. Київ, 2016. С. 64–82.
- 61.Поточна В. Взаємозв'язок індивідуальних особливостей особистості та проявів булінгу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2020. № 3(53)Т2. С. 121–131.
- 62.Радул В.В. Особливості професійної соціалізації особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: педагогічні науки. 2011. Т. 1. С. 66–70.
- 63.Рафа М. Розвиток особистісних ресурсів життєвої успішності шляхом оптимізації особливостей суб'єктивної реконструкції особистого життєвого досвіду. *Наука і освіта*. Вип. 3. Київ, 2012. С. 81–86.
- 64.Резван О.О., Жигло О.О. Рефлексія щодо проблем соціальної комунікації між колегами в аспекті теорії поколінь. *Bulletin of alfred nobel university, series pedagogy and psychology*. 2019. Т. 2, № 18. С. 112–116.
- 65.Родченкова І. Соціально-психологічні особливості взаємозв'язку смисложиттєвих орієнтацій та самоактуалізації працівників сфери управління. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2021. № 3(56). Т2. С. 15–25.
- 66.Самойленко О., Лисак П. Психологічна готовність особистості як предмет

- наукового дослідження. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: психологічні науки.* 2020. Т. 13, № 2. С. 232–243.
67. Сахарова К.О., Липовська Н.А. Реадаптація дітей, що опинилися у складних життєвих обставинах. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 5. С. 54–58.
68. Скворчевська Є.Л. Бар'єри в спілкуванні як проблема соціальної адаптації підлітків вимушених переселенців за кордоном. *Психологія життєвого простору особистості в сучасних умовах кризи, глобалізації та цифрової трансформації суспільного життя.* 2023. С. 129–134.
69. Слюсаревський М.М. Суспільне життя і соціальна психологія: спроба співвіднесення траєкторій розвитку. *Практична психологія та соціальна робота.* 2012. № 7 (160). С. 1–5.
70. Суслова В. Емпіричні показники соціально-психологічної адаптації іноземних студентів до освітнього середовища вищого навчального закладу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2019. № 3(50). ТЗ. С. 301–313.
71. Титаренко Т. Природа вибору: шляхи самоорганізації особистості у її життєвому світі. *Психологічні перспективи.* 2001. Вип. 1. С. 67–76.
72. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ, 2013. 250 с.
73. Титаренко Т.М. Автонарратив як особистісний спосіб життєконструювання. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2011. Вип. 26 (29). С. 260–268.
74. Титаренко Т.М. Життєві завдання як практики самоконституювання особистості. *Соціальна психологія.* Вип. 6. Київ, 2008. С. 3–11.
75. Титаренко Т.М. Критерії відновлення психологічного здоров'я в умовах довготривалої травматизації. *Український психологічний журнал.* 2017. № 1 (3). С. 140–150.
76. Титаренко Т.М. Наративні практики організації особистісного

- майбутнього. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2009. Вип. 22 (25). С. 11–18.
77. Титаренко Т.М. Особистісне самоконструювання: циклічно-поступальна динаміка. *Психологія і особистість*. 2013. № 1 (3). С. 85–97.
78. Титаренко Т.М. Психологія життєвої кризи. Київ: Ін-т соц. та політ. психології АПН України, 2000. 346 с.
79. Титаренко Т.М. Соціально-психологічні чинники постановки особистістю життєвих завдань. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2009. Вип. 23 (26). С. 97–105.
80. Ткалич М. Г., Дубяга Я. І. Задоволеність працею в контексті професійної самореалізації персоналу: результати емпіричного дослідження. *Problems of modern psychology*. 2021. № 2. С. 97–104.
81. Федоренко О. Соціально-психологічні механізми адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у громаду. *Humanitarium*. 2018. Т. 41, вип. 1. С. 135–143.
82. Філоненко В. Структура мотивації досягнень особистості іт-спеціаліста. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 13. С. 165–172.
83. Фоменко К.І. Атрибутивні особливості самотності особистості. *Психологія і особистість*. 2014. № 2 (6). С. 71–88.
84. Фурман А.В. Теоретична модель особистісного прийняття людини людиною. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1 (79). С. 56–77.
85. Цирковникова І. Психологічне благополуччя в аспекті психологічної культури особистості внутрішньо переміщених осіб. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 83–90.
86. Черба В.М., Павлюченко А.О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: виклики та перспективи. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи: теорії та пропозиції*. Київ, 2023. С. 24–28.
87. Шаповалова О.А. Філософська рефлексія феномену соціального

проектування. *Вісник національного технічного університету України Київський політехнічний інститут. Філософія, психологія, педагогіка.* 2014. № 1 (40). С. 66–71.

88. Широких А.О. Рефлексія як чинник життєвого проектування особистості. *Молодий вчений.* Вип. 8(1). Київ, 2018. С. 60–64.
89. Широких А.О. Самопізнання як передумова ефективності життєвого проектування юнаків. *Психологія: реальність і перспективи.* Київ, 2019. № 11. С. 183–188.
90. Шукур О. Конструктивна поведінка учасників освітнього процесу в надзвичайній ситуації: проблема вибору критеріїв. *Scientific studios on social and political psychology.* 2020. № 46(49). С. 89–94.